

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.522

Міщенко С. О.

Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості

ІННОВАЦІЙНІ СЕРВІСИ З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБАЛАНСУВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Встановлено основні тенденції на сучасному ринку праці України, а саме суттєвий кількісний дисбаланс та професійно-кваліфікаційна асиметрія. Визначено суттєву випереджальну роль такого інструменту збалансування ринку праці, як комплексна профорієнтаційна робота. Проаналізовано зарубіжний досвід профорієнтаційної роботи (США, Канада, Німеччина, Великобританія). Визначено, що до основних учасників профорієнтаційної роботи належать батьки, вчителі, фахівці Державної служби зайнятості. Проаналізовано особливості застосування інноваційного сервісу з профорієнтаційної роботи «Клубу «свідомого батьківства», що впроваджений Маріупольським міським центром зайнятості (Донецька обласна служба зайнятості).

Ключові слова: ринок праці, професійна орієнтація, профорієнтаційна робота, державна служба зайнятості.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни на ринку праці України стали поштовхом для розвитку проблеми дисбалансу між наявними професіями (спеціальностями) та рівнями кваліфікації шукачів роботи по відношенню до вимог роботодавців. Результатом кількісного дисбалансу та професійно-кваліфікаційної асиметрії стає, по-перше, загроза незадоволення потреби підприємств у кваліфікованій робочій силі, гальмування зростання обсягів виробництва продукції і послуг, зниження конкурентоспроможності підприємств, а по-друге, формуються певні групи незайнятого населення, наприклад молодь, збільшується соціальна напруга в суспільстві, інтелектуальний і трудовий потенціал країни використовується не повною мірою. Таким чином, дисбаланс на ринку праці стає ключовим стримуючим чинником економічного зростання країни, тому сьогодні залишається актуальною проблемою пошук інструментарію збалансування професійно-кваліфікаційного складу сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються збалансування попиту та пропозиції ринку праці, забезпечення зайнятості населення, знаходять досить широке відображення у сучасних публікаціях. Серед українських дослідників необхідно виділити Д. Богину, В. Герасимчука, Н. Діденку, Е. Лібанову, В. Онікієнку, О. Павловську та ін. Проте, не зменшуючи важливості досягнень цих науковців, функціонування ринку праці на сучасному рівні стикається з низкою проблем, серед яких найактуальнішим стає питання визначення комплексного інструменту збалансування сучасного ринку праці.

Мета статті полягає у вивченні світового досвіду щодо профорієнтаційної роботи з молоддю, розробленні ефективних організаційних форм профорієнтаційної роботи Державної служби зайнятості України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці є одним із компонентів економічної системи, а його стан є основним чинником розвитку економічних процесів, де показники зайнятості стають найважливішими індикаторами економічної динаміки. Збалансування ринку праці та

формування його ефективного функціонування – одне з головних завдань держави. Своєю чергою, негативні тенденції політичного, соціального та економічного стану України в останні роки суттєво вплинули на ситуацію на ринку праці, що призвело до зменшення зайнятості та збільшення рівня безробіття. Так, у 2016 р. рівень зайнятості населення працездатного віку у 2016 р. скорочено на 0,5% порівняно з 2015 р., що становило 64,2%. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) збільшився в аналогічному періоді на 0,2% та становив 9,3% до кількості економічно активного населення [2]. Кризовий характер зайнятості населення на ринку праці України зумовлює необхідність удосконалення шляхів урегулювання попиту та пропозиції на ринку праці.

В умовах соціально-економічної нестабільності Україна прагне до економічного зростання. Для реалізації своїх економічних інтересів передусім необхідна достатня кількість робочих місць та кваліфікованих трудових ресурсів, здатних задовольнити потреби економіки. Аналіз зареєстрованого безробіття показує, що в 2017 р. Державною службою зайнятості України було зареєстровано більше 2,1 тис. безробітних. При цьому банк вакансій становить лише понад 1 тис. пропозицій, що вказує на суттєвий кількісний дисбаланс [1]. Водночас на ринку праці існує професійно-кваліфікаційна асиметрія (рис. 1).

Аналіз рис. 1 підтверджує характерно виражену диспропорцію професійно-кваліфікаційного складу зареєстрованих безробітних та наявних вакансій, які надані роботодавцями до Державної служби зайнятості. Дослідження підтверджує, що на ринку праці відбувається нестача кваліфікованих робітників з інструментом.

Так, підвищений попит на фахівців робітничих професій не випадковий. Треба зазначити, що навчальні заклади системи професійно-технічної освіти створювалися ще за радянських часів і здебільшого були прив'язані до певних підприємств, які вже перестали існувати, тому багато навчальних закладів не відповідають сучасним вимогам ринку праці. Такі тенденції за минулі десятиліття сприяли скороченню кількості навчальних закла-

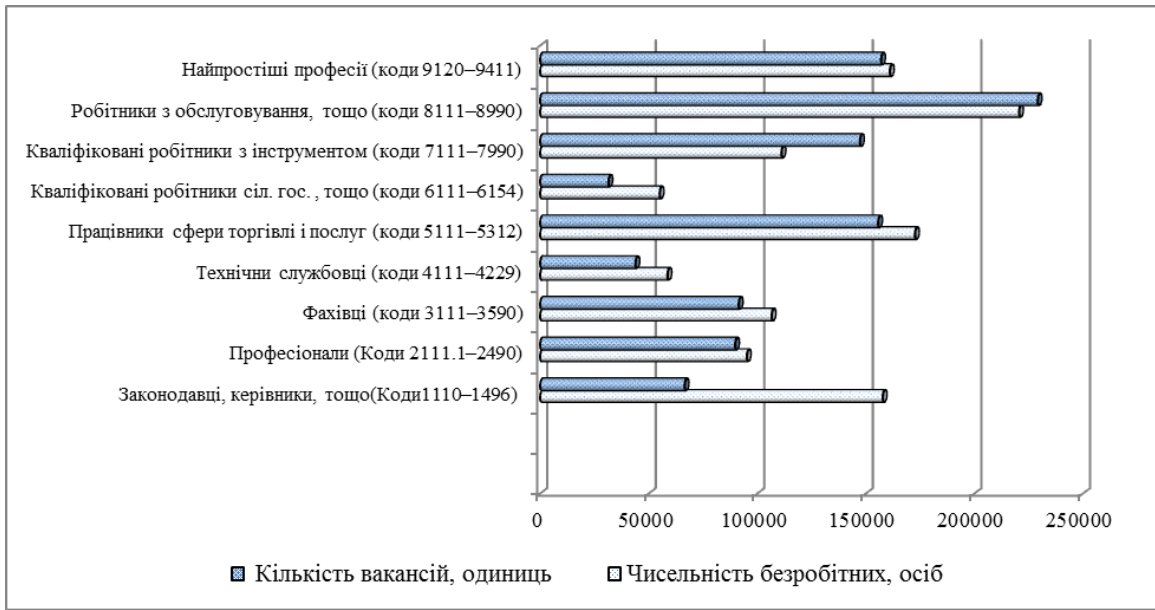

Рис. 1. Професійний склад зареєстрованих безробітних та вакансій у 2017 р.

Джерело: побудовано автором за даними [1]

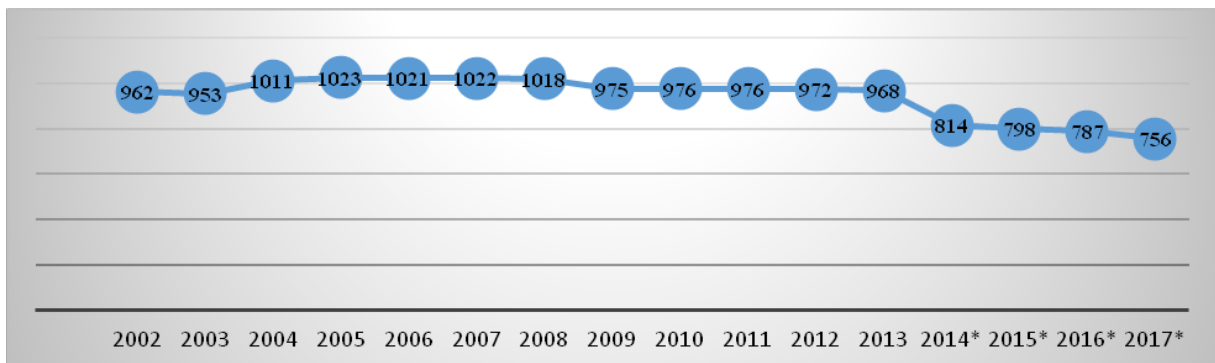
дів професійної освіти, які були свого часу кузницею робочих кадрів. Однією з причин скорочення закладів професійно-технічної освіти можна назвати відсутність обліку навчальних закладів тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Своєю чергою, наше дослідження підтверджує, що в Україні поступове скорочення загальної кількості професійно-технічних навчальних закладів відбувалося з 2009 р., до початку військових подій. Так, максимальна кількість закладів професійно-технічної освіти становила у 2005 р. 1 023 од., а вже з 2009 р. починається тенденція зменшення. Кількість закладів професійно-технічної освіти в 2017 р. становила 756 од., що на 206 од. менше, ніж у 2002 р. (рис. 2).

Формуванню суспільної думки щодо неprestижності робітничих професій сприяло зниження кількості учнів, які отримували професійно-технічну освіту (рис. 3).

Також слабка матеріально-технічна база і застарілі підходи до навчання закладів професійно-технічної освіти призвели до того, що рівень підготовки кадрів часто не відповідав сучасним

вимогам промислових підприємств. Великі виробничі підприємства відмовилися від фінансування професійно-технічних навчальних закладів і як альтернативне рішення відкрили власні навчальні центри. Таким чином, скорочення кількості бажаних отримати професійно-технічну освіту протягом 2002–2017 рр. супроводжувалося зростанням кількості осіб, які отримували вищу освіту; своєю чергою, вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації (технікум, училище, коледж) також показували негативну динаміку щодо кількості осіб, які закінчили навчання (рис. 4).

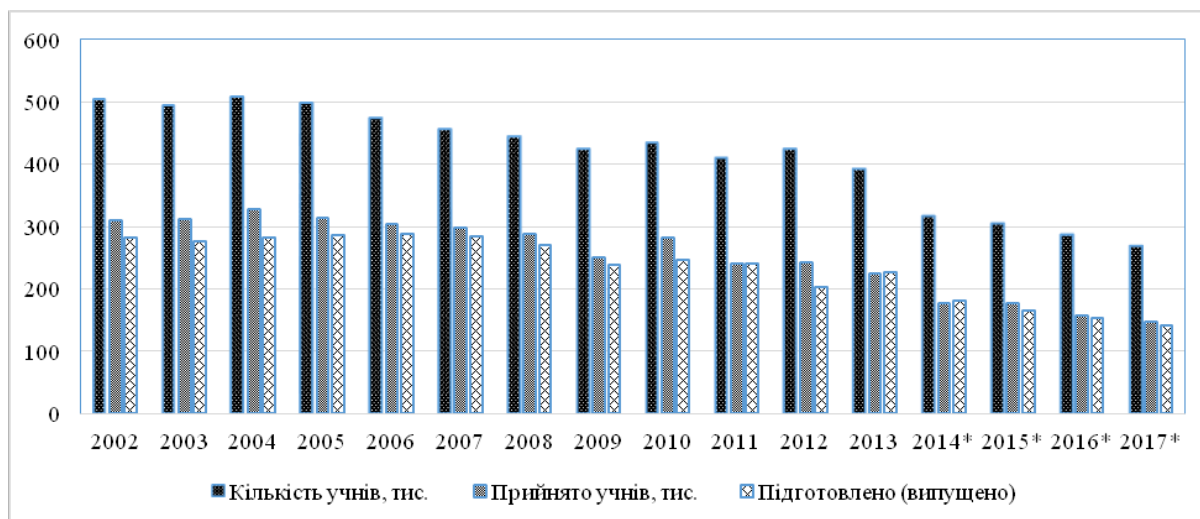
Треба зауважити, що перевантаження у бік вищої освіти відбулося внаслідок багаторічної неефективної профорієнтаційної діяльності. Нестача кадрів для промислових підприємств не мала різкого зниження показників, а набувала поступового кризового стану протягом багатьох років. Своєю чергою, відсутність досконалого прогнозування ринку праці України народжувала хибні профорієнтаційні орієнтири, що погіршувало дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили протягом багатьох років. Відсутність вчасного та ефективного державного втручання на процеси, що відбуваються на ринку праці, сприяла жорсткому

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Рис. 2. Аналіз кількості професійно-технічних навчальних закладів України в 2002–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Рис. 3. Аналіз діяльності професійно-технічних навчальних закладів України в 2002–2017 рр.

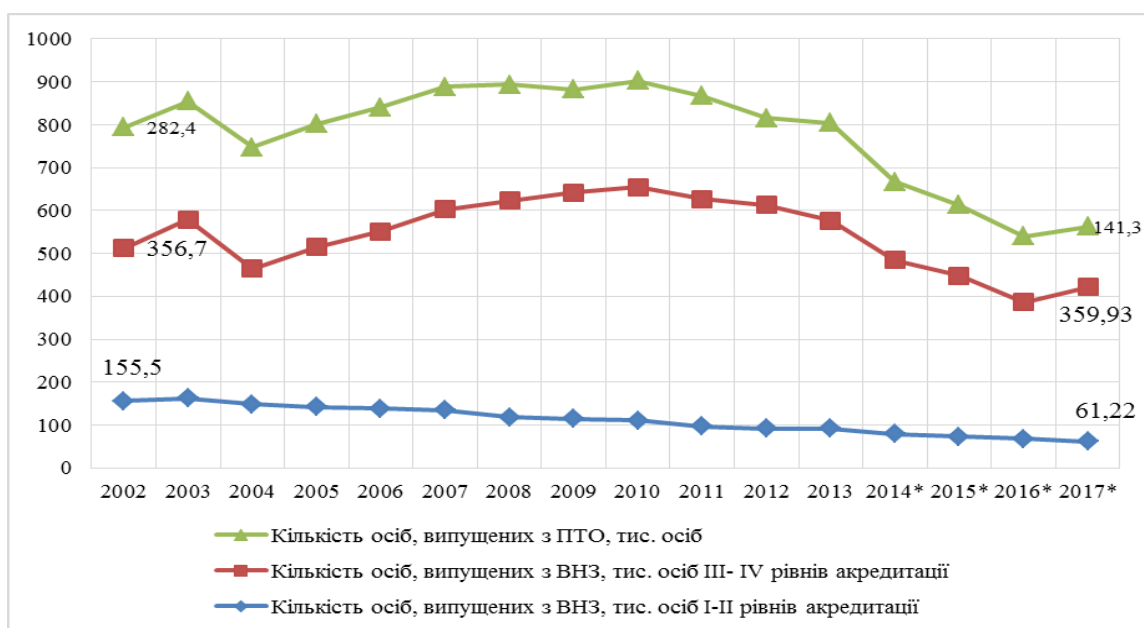
Джерело: побудовано автором за даними [2]

кадровому голоду, де сьогодні нестача кваліфікованих кадрів стримує зростання виробництва на промислових підприємствах та економічний розвиток країни.

Треба зазначити, що проблем професійної орієнтації в нашій країні дійсно багато й їх обговорення може стати окремою темою, але нам цікаво дослідити зарубіжну практику профорієнтації здобувачів загальноосвітніх навчальних закладів та організацію професійного самовизначення молоді державною службою зайнятості як установою, яка виконує завдання соціально-економічної політики та здійснює регулювання ринку праці.

Нині система профорієнтації західних країн характеризується множинністю організаційних схем і високим ступенем децентралізації. Голов-

ним елементом організаційної структури профорієнтації молоді стає поєднання зусиль різних інститутів системи освіти та мережі державних і приватних служб зайнятості, де служба зайнятості проводить профорієнтаційні заходи, крім закладів освіти. Провідну роль у системі профорієнтації грає саме заклад освіти. Так, професійна консультація у США здійснюється протягом усього навчання здобувача освіти загальноосвітнього навчального закладу відповідно до закону про професійну консультацію від 1981 р. На кожного учня формується дося з багатьма розділами, включаючи успішність навчання та риси характеру, яке, за його згоди, передається до служби зайнятості після закінчення школи [3]. Разом із профорієнтаційними послугами у США важли-

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Рис. 4. Аналіз діяльності випущених осіб із навчальних закладів України в 2002–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

вими є також формування самостійності, вміння оцінювати себе в контексті ринку праці, прагнення до професійної конкурентоспроможності та мобільності.

У Канаді теж створена багатоступенева система сприяння професійному самовизначенню учнів, активно використовуються інноваційні принципи. Профорієнтація у країні починається в ранньому підлітковому віці, вона різноманітна і за формою, і за видами, але не обмежується тільки школою. Основна робота ведеться у спеціальних підрозділах загальнонаціональної державної служби – центрах сприяння найму (ЦСН). Канадський уряд виділяє спеціальні гранти і фінансує програми ЦСН із тимчасового працевлаштування молоді, у рамках яких із квітня по вересень (канікулярний період) учні можуть спробувати себе в ролі фахівця у тій чи іншій галузі [5].

У Німеччині професійна орієнтація в закладах освіти є окремим або інтегрованим предметом. Розроблено «паспорт вибору професії» для учнів, що спонукає до набуття знань щодо професії. Від керівництва закладів освіти вимагається створення певної профорієнтаційної концепції визначення відповідальних осіб. Також профорієнтаційна робота передбачає співпрацю з підприємствами та іншими закладами щодо профорієнтаційної роботи, систематичну роботу з батьками. Співпраця між біржами праці й школами врегульована Постановою Конференції міністрів культури в 1971 р., згідно з якою було узгоджено між міністрами культури земель і Федеральним відомством праці, що школа надаватиме учням основні знання про світ економіки і праці. Профконсультанти профінформаційних центрів при біржах праці долучаються до навчального процесу, проводять заняття та індивідуальні консультації [6].

У Великобританії профорієнтація в школі спрямована на організацію занять із професійної освіти учнів, проведення ознайомлювальних екскурсій на підприємства, розвиток комунікативних умінь у процесі тренінгових занять, виявлення позиції батьків щодо подальшого професійного шляху їхньої дитини, а також на надання допомоги в прийнятті учнями самостійного рішення про майбутню професію [3].

Дослідження зарубіжного досвіду профорієнтаційної роботи вказує, що профорієнтація виступає комплексним чинником регулювання процесів на ринку праці. Системний та цілісний підхід закладів освіти та служби зайнятості сприяє гармонізації інтересів особистості, роботодавців, навчальних закладів та інших суб'єктів. Типовою стає організація безперервної профорієнтаційної роботи, що триває протягом усього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. На цьому етапі відбувається спостереження за досягненнями, нахилами і захопленнями дитини, складання їх портфоліо й облік усіх відомостей під час професійного консультування.

Незважаючи на накопичений досвід профорієнтаційної діяльності, в Україні складнощі в її реалізації сьогодні, мабуть, не менше, ніж успіхів або системних досягнень. На профорієнтаційному майданчику присутні багато гравців (батьки, заклади освіти різних рівнів, роботодавці, державна служба зайнятості населення тощо), але кожен переслідує власні цілі, визначені або традиціями, або державою, або кон'юктурою ринку. Саме тому сьогодні залишається недобудованим гармонійний ланцюжок кар'єрного супроводу випускників загальноосвітніх навчальних закладів «школа – ПТО (ВНЗ) – ринок праці».

Проблема профорієнтації в Україні набуває особливої уваги в умовах демографічної кризи та жорсткої конкуренції на ринку праці. Як зазначено в Концепції державної системи професійної орієнтації населення, профорієнтаційну роботу на базовому рівні здійснюють навчальні заклади, центри професійної орієнтації населення, молодіжні центри праці, територіальні органи Державної служби зайнятості, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, що надають послуги з професійної орієнтації, тощо [4]. Статистика останніх років (2002–2017 рр.) показує недосконалу результативність профорієнтаційної роботи. Отже, для сприяння успішному вибору професії та подальшій зайнятості необхідна якісна і систематична профорієнтаційна робота, яка повинна стати одним з основних напрямів політики зайнятості молоді. Так, у 2018 р. пріоритетним завданням державної служби зайнятості України стає модернізація сервісу профорієнтаційних послуг.

Грамотна профорієнтаційна робота сьогодення зможе зіграти свою позитивну роль у вихованні молодого покоління професіоналів різних профілів. Людство набирає дедалі динамічнішого темпу розвитку: зміна знань, навичок, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. Світ професій стає надзвичайно динамічним та мінливим. Кожного року з'являються нові професії, разом із тим багато з професій «помирають». Стає все складніше орієнтуватися в питанні вибору професії. У цьому нелегкому процесі дитина потребує кваліфікованої допомоги. Навколишнє середовище (сім'я, школа, оточення, ЗМІ тощо) визначено, як один із чинників, що впливають на самовизначення особистості дитини. Значущими чинниками здійснення вибору в сучасних умовах є «престижність професії», «престижність навчального закладу» та «матеріальні можливості батьків». Так, бажання батьків, які формуються переважно на їхньому особистому досвіді, пов'язані з «примусовою» стратегією щодо отримання дитиною освіти. Своєю чергою, необхідність грамотної участі батьків у формуванні професійного вибору підклітка неможливо заперечити. Родина є простором, де формується ставлення дитини до роботи, до професійної діяльності у цілому й до свого майбутнього вибору професії зокрема. На цьому етапі становлення особистості дуже важливо, щоб батьки були в ролі порадики, змогли виступити як експерти і поділитися доречною інформацією: що являє собою та чи інша професія, які вимоги висуваються до працівника, де можна знайти роботу. Саме тому важливо, щоб батьки розділили відповідальність вибору між собою і своєю дитиною.

Так, оцінюючі наявні ресурси Державної служби зайнятості, Маріупольським міським центром зайнятості (Донецька обласна служба зайнятості) запропоновано один із модифікованих сервісів профорієнтаційної роботи – «Клуб «свідомого батьківства» (березень 2018 р.). Завданням «Клубу «свідомого батьківства» стала саме про-світа батьків, чиї діти перебувають на етапі вибору майбутньої професії, щодо ситуації на регіональному ринку праці, а також ознайомлення з базовою психолого-педагогічною інформацією. Треба відзначити, що учасниками Клубу стали як зареєстровані безробітні, так і зайняте населення, яке звернулося до центру зайнятості. «Клуб «свідомого батьківства» не передбачає сталості кількості осіб, його діяльність спрямована на охоплення найбіль-

шої кількості населення та має індивідуальну та групово-тренінгову форму. Участь у роботі Клубу має допомогти родині й підлітку вибрати саме ту професію, яка затребувана на ринку праці і відповідає його індивідуальним особливостям.

Ще одним чинником, що впливає на самовизначення особистості, є недосконалість профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. Прагнення кожного вчителя зацікавити якомога більше учнів, щоб вони зв'язали свою майбутню професію саме з його предметом, породжує хибні кроки дитини щодо професійного самовизначення, що здебільшого призводить до розчарування і небажання працювати за професією в майбутньому, навіть якщо вона актуальна і приносить непоганий дохід. Своєю чергою, кожен учитель, спостерігаючи за поведінкою учня в навчальному процесі, аналізує його інтереси, схильності, напрямки мислення і, звісно, може дати дуже цінну пораду; до того ж досвідчений педагог здатний запобігти такій розповсюдженій омані під час вибору професії, як ототожнення шкільного предмета і певної спорідненої з ним професії. Він допоможе чітко розрізнити ці поняття, і саме тому наступним кроком щодо формування цілісної системної профорієнтаційної роботи Державною службою зайнятості повинно стати формування організаційних заходів щодо об'єднання вчителів та класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів для формування єдиної стратегії профорієнтації. Зарубіжним досвідом підтверджено ефективність створення «профорієнтаційного портфоліо» як форми профорієнтаційної роботи, яке фіксує накопичені знання та оцінку

індивідуальних досягнень школяра в певний період його навчання у вигляді робочої файлової папки. Матеріал портфоліо поповнюється новими відомостями протягом усього періоду навчання. Модель взаємодії здобувача освіти загальноосвітнього навчального закладу «батьки – вчителі – фахівці державної служби» стане інструментом регулювання попиту та пропозиції на ринку праці

Висновки. Отже, сучасний ринок праці характеризується негативними тенденціями: зниженням рівня зайнятості, зростанням кількості безробітних, професійно-кваліфікаційним дисбалансом. У зв'язку із цим зростає роль професійної орієнтації молоді. Так, профорієнтація стає важливим інструментом соціального регулювання, що сприяє адаптації людини до тих перспектив вибору професії, які реально для неї відкриті через професійну підготовку та перепідготовку. Профорієнтаційна програма повинна органічно доповнювати програму професійного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Основним завданням профорієнтації стає підготовка випускників загальноосвітнього навчального закладу до вступу на ринок праці.

Для вирішення цих завдань назріла необхідність, по-перше, формування цілеспрямованої системної профорієнтаційної роботи Державною службою зайнятості; по-друге, запровадження Державною службою зайнятості комплексу заходів спільної роботи здобувача освіти загальноосвітніх навчальних закладах і консультанта (батьки, вчителі, фахівці Державної служби зайнятості, фахівці-професіонали), спрямованих на самостійне рішення особистістю щодо вибору професії.

Список використаних джерел:

1. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>.
2. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Понікаровська С.В. Професійна орієнтація: приклад США та Великої Британії. Педагогіка формування творчої особистості у віщій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 34. С. 293–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_34_44.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України» від 31 серпня 2016 р. № 892-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80>.
5. Толстогузов С.Н. Опыт профориентационной работы за рубежом. Образование и наука. 2015. № 1(120). С. 151–165.
6. Уличний І. Європейський досвід профорієнтаційної роботи. Наукові записки. 2015. Вип. 140. С. 151–156. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pedagogy/140-v1.pdf.

Мищенко С. О.

Институт подготовки кадров Государственной службы занятости

ИННОВАЦИОННЫЕ СЕРВИСЫ ПРОФОРИЕНТАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ СБАЛАНСИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА

Резюме

Выявлены основные тенденции на современном рынке труда Украины, а именно существенный количественный дисбаланс и профессионально-квалификационная асимметрия. Обоснована существенная опережающая роль такого инструмента сбалансирования рынка труда, как комплексная профориентационная работа. Проанализирован зарубежный опыт профориентационной работы (США, Канада, Германия, Великобритания). Определено, что к основным участникам профориентационной работы относятся: родители, учителя, специалисты Государственной службы занятости. Проанализированы особенности применения инновационного сервиса по профориентационной работе «Клуба «сознательного родительства», который внедрен Мариупольским городским центром занятости (Донецкая областная служба занятости). **Ключевые слова:** рынок труда, профессиональная ориентация, профориентационная работа, Государственная служба занятости.

Mishchenko S. O.

Ukrainian State Employment Service Training Institute

**INNOVATIVE SERVICES FOR PROFESSIONAL ORIENTATION
AS AN INSTRUMENT TO BALANCE OF A MODERN LABOR MARKET**

Summary

The main tendencies in the modern labor market of Ukraine are established, namely: substantial quantitative imbalance and professional qualification asymmetry. The essential advance role of such an instrument of balancing the labor market as a complex vocational guidance work has been determined. The foreign experience of professional orientation work (USA, Canada, Germany, Great Britain) has been analyzed. It is determined that the main participants of vocational guidance work are: parents, teachers, specialists of the state employment service. The peculiarities of application of innovative service from the vocational guidance work of the Club of Conscious Paternity, implemented by the Mariupol City Employment Center (Donetsk Oblast Employment Service), are analyzed.

Key words: labor market, professional orientation, vocational guidance work, state employment service.